

Samenvatting

Aanleiding onderzoek

Weigerende observandi zijn verdachten van een ernstig misdrijf die in opdracht van de rechter(-commissaris) of officier van justitie (OvJ) gedragskundig moeten worden onderzocht en de medewerking aan dit onderzoek weigeren. In het Pieter Baan Centrum (PBC), de psychiatrische observatiekliniek van het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP), is voor de duur van één jaar een pilot opgezet waarin het reguliere observatieproces is aangepast. Het doel hiervan is het verkrijgen van een grotere onderzoeksopbrengst bij weigerende observandi. Met een grotere onderzoeksopbrengst wordt bedoeld het verzamelen van voldoende informatie om tot een zo volledig mogelijk Pro Justitia-rapport (PJ-rapport) te komen. In het PJ-rapport worden de vragen van de rechtbank over de aan- dan wel afwezigheid van een stoornis, de relatie met de strafbare feiten en de noodzaak voor het opleggen van een interventie of maatregel beantwoord.

Het onderhavige rapport bestaat uit twee afzonderlijke delen: de planevaluatie van Unit 3 en de bevindingen over het eerste half jaar van de pilot. In de planevaluatie worden de achterliggende gedachten en *veronderstelde* werkzame mechanismen achter de afdeling uiteengezet en wordt een oordeel over de mogelijke werkzaamheid van de Unit gegeven op basis van een bestudering van de plannen. Het tweede deel van het rapport beschrijft de eerste bevindingen over het eerste half jaar van de pilot en geeft een eerste indruk over de effectiviteit van Unit 3.

Methode

Uit de planevaluatie moet duidelijk worden welke effecten op voorhand, uit de plannen op papier en bij sleutelfiguren, van Unit 3 verwacht mogen worden.

De onderzoeksvragen zijn:

- 1 Wat zijn de doelstellingen, plannen, motieven en overwegingen die ten grondslag liggen aan Unit 3?
- 2 Wat zijn de veronderstelde werkzame mechanismen op basis waarvan de effecten van Unit 3 worden verwacht?
- 3 Wat is het theoretische kader achter Unit 3?
- 4 Welke (beleids)literatuur ligt ten grondslag aan Unit 3 en hoe verhouden de plannen zich tot de (beleids)literatuur?
- 5 Kan Unit 3 op basis van de plannen als succesvol of veelbelovend worden beschouwd?

De planevaluatie is tot stand gekomen door het houden van interviews, het bestuderen van achterliggende stukken, het bijwonen van overleggen en het analyseren van beschikbare literatuur.

Het tweede deel van dit rapport betreft een beschrijving van de groep weigerende observandi die het eerste half jaar op Unit 3 heeft verbleven. Het doel hiervan is het verkrijgen van een eerste indruk over de effectiviteit van Unit 3. De onderzoeksvragen zijn:

- 6 Hoeveel observandi hebben het eerste half jaar verbleven, welke (demografische) kenmerken heeft deze groep en in welke mate hebben zij meegewerkt aan het PJ-onderzoek?
- 7 Wat is de onderzoeksopbrengst in het eerste half jaar van de pilot? Hoeveel en welke onderzoeksvragen in het PJ-rapport zijn beantwoord?

De verslaglegging van het eerste half jaar van de pilot volgt uit het bestuderen en analyseren van de PJ-rapportages en een door de onderzoekers opgestelde vragenlijst.

Resultaten en conclusies

Planevaluatie

De belangrijkste doelstelling van Unit 3 is het vergaren van een grotere onderzoeksopbrengst, een zo volledig mogelijk PJ-rapport, bij weigerende observandi. Vanuit de planevaluatie zijn verschillende veronderstelde werkzame mechanismen naar voren gekomen, ideeën over hoe de afdeling hieraan kan bijdragen. Deze zijn uiteengezet in zeven thema's met totaal negen bijbehorende veronderstelde werkzame mechanismen:

1 *Afdelingsklimaat van een therapeutisch milieu*

Verondersteld werkzaam mechanisme 1: door de observandi op een andere manier te bejegenen, in een afdelingsklimaat met kenmerken van een therapeutisch milieu, met behulp van motiverende gesprekstechnieken en door verleiden en verlokken tot contact, wordt verwacht dat het moeilijker is (alleen) van tevoren bedacht en/of wenselijk gedrag te laten zien. Hierdoor kan de observandus mogelijk meer en beter worden geobserveerd, wat kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

2 *Extra forensisch psychiatrische expertise*

Verondersteld werkzaam mechanisme 2: door het aanstellen van personeel met forensisch psychiatrische expertise vanuit een forensisch psychiatrisch centrum, met onder meer kennis over persoonlijkheidsstoornissen, ervaring met het werken in een therapeutisch klimaat en een frisse blik op het observatieproces, kan een uitwisseling van expertise met de groepsleiding vanuit het PBC plaatsvinden. Door de uitwisseling van expertise ontstaat aanvullende kennis over observatiemethoden. Door aanvullende kennis kan de observatiemethodiek verder worden ontwikkeld, wat kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

Verondersteld werkzaam mechanisme 3: door het creëren van de nieuwe functie van observatiecoördinator, die observatieplannen opstelt, expertise van de groepsleiding bevordert, dossierkennis toevoegt en als spil tussen psycholoog, psychiater en groepsleiding fungeert, worden extra mogelijkheden ter optimalisatie van het observatieproces ingezet. Door het observatieproces verder te ontwikkelen, kan de observandus mogelijk beter worden geobserveerd, wat kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

3 *Een dagprogramma met een flexibel en aantrekkelijk aanbod van activiteiten*

Verondersteld werkzaam mechanisme 4: door de gezamenlijke verblijfsruimte aantrekkelijk te maken, ruimtelijk en voorzien van verschillende faciliteiten (bijvoorbeeld een spelcomputer en recreatiemogelijkheden) neemt de kans toe dat observandi de afdeling verkiezen boven de eigen cel. Indien observandi het verblijf op de afdeling verkiezen boven dat op de eigen cel, kan de observandus mogelijk meer worden geobserveerd, wat kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

Verondersteld werkzaam mechanisme 5: door een uitgebreider dagprogramma dat bovendien flexibeler wordt vormgegeven (bijvoorbeeld extra lichten), wordt de observandus gestimuleerd vaker buiten zijn cel te verblijven. Hierdoor kan de observandus mogelijk vaker worden geobserveerd, wat kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

4 *Weinig mogelijkheden tot terugtrekken*

Verondersteld werkzaam mechanisme 6: doordat de weigeraars apart van de overige observandi verblijven in een homogener groep, is het niet goed mogelijk zich terug te trekken en uit beeld te blijven door te verschuilen achter intensieve zorg- of aandachtvragers. Hierdoor kan de observandus mogelijk vaker worden geobserveerd, wat kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

5 *Extra focus op en aandacht voor één subgroep van observandi*

Verondersteld werkzaam mechanisme 7: doordat op Unit 3 minder observandi tegelijkertijd verblijven, is er meer tijd om een observandus te observeren. Doordat er meer tijd is, is het aantal observatiemomenten groter. Dit kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

6 *Verlenging van de opnameduur*

Verondersteld werkzaam mechanisme 8: door een langere observatieperiode, van de standaard zes weken naar zeven weken en indien geïndiceerd naar maximaal veertien weken, wordt verwacht dat het lastiger het is eventuele pathologie uit beeld te houden en je afzijdig te houden van het onderzoek. Dit kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

7 *Multidisciplinaire uitbreiding van het PJ-onderzoek*

Verondersteld werkzaam mechanisme 9: door het standaard PJ-onderzoek op verschillende manieren en op multidisciplinaire wijze uit te breiden, bijvoorbeeld door extra overlegmomenten, extra onderzoekscontacten voor de psycholoog en psychiater, een mogelijke uitbreiding van het forensisch milieuonderzoek en meer momenten van terugkoppeling van de voorlopige bevindingen, kan er mogelijk meer informatie over de observandus worden verzameld. Meer informatie kan leiden tot een grotere onderzoeksopbrengst.

De volgende stap in een planevaluatie is een beoordeling van de veronderstelde werkzame mechanismen vanuit de (inter)nationale literatuur. Een belangrijke tekortkoming bij de onderhavige planevaluatie is echter dat (inter)nationale literatuur niet of nauwelijks beschikbaar is, omdat het PBC wereldwijd een uniek instituut is. Deze uniciteit betreft het doel, de uitkomst en de duur van het verblijf, de cliëntèle en de strafrechtelijke fase waarin betrokkenen zich bevinden. Vooral het doel van het PBC als *observatiekliniek* bemoeilijkt een vergelijking met de (inter)nationale literatuur. Een volgende stap is het betrekken van evidentie vanuit populaties die overeenkomsten vertonen met de onderzochte populatie en te bezien of er vanuit die literatuur wel informatie over de mogelijke effectiviteit van de werkzame mechanismen beschikbaar is. Dit was alleen mogelijk voor thema 1: afdelingsklimaat van een therapeutisch milieu. Deze literatuur laat zien dat Unit 3 voldoet aan de meeste kenmerken van een positief leefklimaat in justitiële settings met een ander doeleinde. Omdat die literatuur geen observatiesetting betreft, is niet hard te maken dat hiermee ook een positief of optimaal leefklimaat wordt bereikt voor een observatiesetting, maar het laat wel zien dat het leefklimaat op Unit 3 is ingezet volgens gangbare literatuur in aangrenzende settings.

Verder is uit de planevaluatie gebleken dat de opzet van de Unit niet is gestoeld op een analyse van beschikbare literatuur, wetenschappelijk onderzoek of de mogelijke toepasbaarheid van in de forensische psychiatrie gangbare theorieën, terwijl de afdeling hier mogelijk wel van had kunnen profiteren.

De conclusies van de planevaluatie luiden:

De analyse van de plannen achter de afdeling toont aan dat er vooral is ingezet op een intensivering van het observatieproces en het aanpassen van het leefklimaat, vanuit praktijkervaring en expertise bij PBC en ketenpartners.

De vergelijking met de literatuur over dit veronderstelde werkzame mechanisme laat zien dat het leefklimaat op Unit 3 aansluit bij veel factoren die als belangrijk

naar voren komen in aangrenzende settings. De overige veronderstelde werkzame mechanismen zijn niet te beoordelen vanuit de literatuur vanwege een gebrek aan toepasselijke literatuur.

In mindere mate is bij de opzet van Unit 3 gebruikgemaakt van wetenschappelijk onderzoek of het bepalen van de mogelijke toepasbaarheid van leidende forensisch psychiatrische theorieën, zoals het RNR en Good Lives model. De opzet van de afdeling had hier mogelijk wel van kunnen profiteren.

Tot slot, er is in de pilot nadrukkelijk gekozen voor het intensiveren en doorontwikkelen van de observatiemethodiek, waarbij andere elementen van het PJ-onderzoek grotendeels buiten beschouwing zijn gelaten. Mogelijk zijn ook hier mogelijkheden ter optimalisatie van het PJ-onderzoek, zoals in het FMO of binnen het onderzoek van de psycholoog en psychiater.

Eerste bevindingen Unit 3

In het eerste half jaar van de pilot is van 21 observandi een PJ-rapport afgerond. Al deze rapporten zijn geschreven in het kader van een rechtszaak in eerste aanleg, niet in hoger beroep. De gemiddelde leeftijd ten tijde van opname in het PBC is 37,2 jaar en de meeste observandi zijn mannen. In ieder geval twee derde van de observandi (14) is eerder behandeld geweest voorafgaand aan de huidige tenlastellegging, in justitieel of civielrechtelijk kader of via regulier contact met de geestelijke gezondheidszorg (GGz). Vier observandi hebben eerder een terbeschikkingstelling (tbs-maatregel) of plaatsing in een inrichting voor jeugdigen (pij-maatregel) gehad.

Er verbleven 7 personen vijf weken op Unit 3, de verblijfsduur van de overige 14 observandi varieert van één tot negen weken verblijf op Unit 3. Voor 10 observandi is de observatietermijn van zes naar zeven weken verlengd, 8 observandi zijn zes weken in het PBC gebleven en voor 3 observandi is de observatietermijn naar tien weken verlengd. Voor het merendeel (14 observandi) is geen verlenging van de observatietermijn overwogen, omdat daarvan geen meeropbrengst voor het onderzoek werd verwacht. Voor 6 observandi is het wel overwogen en ook ingediend, van wie voor 3 personen een verlenging is gerealiseerd naar tien weken. Voor de 3 andere observandi gaf de rechter(-commissaris) geen toestemming voor verlenging.

De meeste observandi geven verschillende redenen aan waarom zij weigeren mee te werken aan het onderzoek. Veelal weigeren zij op advies van hun advocaat (19 observandi). Daarnaast stellen sommige observandi dat zij onschuldig zijn (3 observandi) of dat het hun rechtszaak zou schaden als ze zouden meewerken (7 andere observandi). Van 18 van de 21 observandi wordt aangegeven dat er geen vermoedens zijn van weigeren vanuit psychopathologische motieven (zoals psychotische stoornis). Van 1 persoon is hierover geen informatie te vinden, en van de laatste 2 observandi kan niet met zekerheid worden uitgesloten dat psychopathologische redenen hebben meegespeeld bij het weigeren.

Van 17 observandi wordt aangegeven dat de reden tot overplaatsing naar Unit 3 is dat zij geheel of gedeeltelijk weigeren mee te werken aan het onderzoek. Van 4 personen wordt geen reden tot overplaatsing naar Unit 3 gegeven. Er zijn 7 personen geweest die na overplaatsing naar Unit 3 (enigszins) meer zijn gaan meewerken aan het onderzoek (33%). Bij 4 van deze 7 personen kan worden gesproken van een omslagpunt van weigeren naar medewerking.

Voor 10 observandi van Unit 3 (48%) bleek het mogelijk een conclusie over de stoornis(sen) te trekken (zie tabel S1). Voor 7 observandi (33%) is een (gedeeltelijk) advies voor een interventie of maatregel gegeven. Uit vergelijkbare cijfers over de populatie wegeraars in het PBC uit 2012-2016 blijkt dat bij 36% van die wegeraars een conclusie over de aanwezigheid van een stoornis is getrokken en bij 21% een advies over een interventie of maatregel is gegeven. Hiermee is de

onderzoeksbijbrengst op Unit 3 groter: zowel het percentage conclusies over stoornis(sen) als het percentage adviezen over interventie of maatregel is iets hoger dan deze percentages in de eerdere groep van weigeraars uit het PBC.

Tabel S1 Onderzoeksbijbrengst vanuit PJ-rapportages eerste half jaar Unit 3

Aantal observandi met afgerond PJ-onderzoek	21
Gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis	10 (48%)
Stoornis ten tijde van tenlastegelegde	8
Doorwerking	5
Mate van toerekeningsvatbaarheid	5
Herhaling vanuit pathologie	5
Herhaling meer in algemeen	4
Advies uitgebracht	7 (waarvan 2 gedeeltelijke adviezen; 33%)

Conclusie eerste half jaar pilot Unit 3:

De onderzoeksbijbrengst in het eerste half jaar van Unit 3 is vergroot te opzichte van die van eerdere weigeraars in het PBC, waarmee Unit 3 voorlopig als succesvol kan worden geduid. Voor 48% van de observandi is een conclusie getrokken over stoornis en voor 33% is een advies over een interventie of maatregel uitgebracht. In de totale populatie weigerende observandi in het PBC uit 2012-2016 (N=478) is voor 36% een conclusie over stoornis getrokken en voor 21% een advies over interventie of maatregel uitgebracht.

Omdat het om een kleine groep observandi gaat en de pilot nog voortduurt tot eind april 2018, moeten deze conclusies als voorlopig worden beschouwd. De effectevaluatie, die na de zomer van 2018 wordt verwacht, geeft naar verwachting meer duidelijkheid over de vraag of deze verschillen aan de effectiviteit van Unit 3 kunnen worden toegeschreven. In dat rapport worden alle weigeraars die op Unit 3 hebben verbleven op belangrijke achtergrondkenmerken gematcht met de eerdere weigeraars in het PBC en vergeleken op bovenstaande en aanvullende uitkomstmaten. Hierdoor kunnen definitievere conclusies over de effectiviteit van Unit 3 worden getrokken.